

**STAREA IMPERIULUI RUS ÎN AJUNUL CĂDERII
DINASTIEI ROMANOV (SITUAȚIA POLITICO-JURIDICĂ,
DIFERENȚE SOCIAL-ECONOMICE,
ANTAGONISME ETNO-CONFESIONALE)**

NICOLAE ENCIU*

Abstract. *The present study describes the state of the Russian Empire on the eve of the bourgeois-democratic revolution of February 1917. Based on the use of various sources, the author ascertains that not only on the military level, but also from a political, legal, socio-economic and ethno-confessional point of view, Russia was threatened by serious social-political convulsions. Evidence of this is that, only a few months after the February 1917 revolution, a new socialist revolution took place in Russia, with serious repercussions for the whole country's historical destiny.*

Keywords: *bourgeois-democratic revolution, Socialist Revolution, empire, dynasty, ethno-confessional structure, crisis.*

În aparență, în 1914, când s-a declanșat Primul Război Mondial, Rusia țarului Nicolae al II-lea apărea lumii drept o forță de prim rang: cu o populație de circa 175 milioane de locuitori, ea putea, în principiu, să alinieze o armată de 8 milioane de soldați. Rusia era a cincea putere economică a lumii, înregistrând un ritm de creștere a potențialului industrial de 6,65% anual în perioada 1887-1913¹.

Sub lunga domnie a Romanovilor (1613-1917)², Rusia ajunsese țara cea mai întinsă din lume, ocupând 1/22 din suprafața întregului glob pământesc și circa

* Conf. univ. dr. hab., Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei.

¹ *Проблемы России накануне революции не относились к числу принципиально нерешаемых. Историк Михаил Давыдов о стремлении людей непременно найти фундаментальные причины революции 1917 года, моральной ответственности за февральские события и самобытности как противовесе модернизации в России*, <http://www.award.gaidarfund.ru/articles/2946/tab1>.

² Numele dinastiei vine de la Roman Iuriev (†1543), a cărui fiică, Anastasia Romanova, a fost prima soție a lui Ivan al IV-lea cel Groaznic. Nepoții ei și-au însușit numele de Romanov. Dinastia a început cu alegerea ca țar a lui Mihail Romanov, în 1613. Ultimul reprezentant al dinastiei Romanovilor pe tronul Rusiei a fost Nicolae al II-lea Alexandrovici Romanov (1868-1918), fiul lui Alexandru al III-lea (țar în anii 1881-1894) și al Mariei Feodorovna. Urcat pe tron în 1894 și căsătorit tot atunci cu Alix de Hessa (devenită prin trecere la ortodoxie Alexandra Feodorovna, nepoată a reginei Victoria (1839-1901), Nicolae al II-lea a avut patru fete: Maria, Olga, Tatiana, Anastasia și un băiat, Alexei, bolnav de hemofilie (*Enciclopedia Universală Britannica*, vol. 13, București, Editura Litera, 2010, p. 225).

1/6 din suprafața terestră³. În decursul a patru secole, teritoriul Rusiei se mărise de 36 de ori, iar apologeții țarismului găseau foarte firesc că o pretinsă „fatalitate istorică“ făcea din Rusia un stat „în perpetuă formare“, chiar vorbind în sens strict geografic, astfel încât, în opinia panslavistului Aksakov, după o existență milenară, „pereții casei pe care o locuiau rușii nu erau încă așezați definitiv și nici chiar temeliele nu erau săpate pretutindeni“⁴.

De cealaltă parte însă, criticii Rusiei țariste avertizau că, în timp ce statul rus creștea, populația acestuia, dimpotrivă, degenera („l'État s'enfle, le peuple s'étigle“, spunea marele istoric Kliucevski).

Conform datelor primului recensământ al Imperiului Rus din 28 ianuarie 1897, către finele secolului al XIX-lea suprafața acestuia ajunsese la 18.861.474,1 verste pătrate, cu o populație totală de 125.640.021 de locuitori. În același timp, densitatea populației era de numai 6,66 locuitori/verastă pătrată, Rusia Europeană fiind cea mai dens populată, cu 22,09 locuitori/verastă pătrată, în timp ce Siberia avea numai 0,53 locuitori/verastă pătrată. Înapoierea Imperiului Rus era accentuată și de faptul că populația orașelor acestuia constituia doar 16.828.395 de locuitori, în timp ce marea majoritate a populației – 108.811.626 de locuitori – trăiau în mediul rural, într-o stare de cvasitotală izolare de restul lumii. Mai mult chiar, majoritatea covârșitoare a populației urbane a Rusiei țariste – 12.049.340 din totalul general de 16.828.395 de persoane – locuiau în orașele din regiunea europeană a Rusiei⁵.

Din punctul de vedere al structurii sale etnice și confesionale, Rusia era un alt fel de stat decât cel caracterizat prin omogenitate și unitate națională, în pofida opiniei larg răspândite în epocă privind „blocul populației ruse compacte, ortodoxia, autocrația și naționalismul căreia ar fi constituit liantul și principiile fundamentale ale tuturor locuitorilor Imperiului țarist“⁶. În realitate, situația era în mare măsură diferită față de cele prezentate de propaganda oficială. Conform datelor recensământului din 1897, populația Rusiei, de peste 128 milioane de locuitori, era departe de a fi omogenă, fiind structurată din punct de vedere etnic în felul următor⁷:

Tabelul 1. *Structura etnică a populației Imperiului Rus la 1897*

Etnii	Numărul de locuitori (milioane)	Proporția din numărul total de locuitori (%)
Velikoruși	55,7	43,2
Ucraineni (maloruși)	22,4	17,4

³ *Энциклопедический словарь*, vol. XXVII, Sankt-Petersburg, Типография Акц. Общ. «Изд. дело, бывш. Брокгауз-Ефрон», 1899, p. 1.

⁴ M. Hoschilles, *Le mirage du soviétisme*, prefață de A. Merrheim, Paris, Payot & Cie, 1921, p. 78.

⁵ Н. А. Тройницкий (coord.), *Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.*, vol. I, *Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года*, Sankt-Petersburg, ЦСК МВД, 1905, p. 1.

⁶ M. Inorodetz, *La Russie et les peuples allogènes. Avec une carte ethnographique de la Russie*, ediția a doua, completată, revăzută și corectată, Berna, Ferd. Wyss Éditeur, 1918, pp. 3-12.

⁷ M. Inorodetz, *Pourquoi la babylone russe s'est décomposée*, Paris, Imprimerie des arts & sports, 1920, p. 6.

Ruteni	5,9	4,6
Polonezi	7,9	6,2
Lituanieni	1,7	1,3
Letoni	1,0	1,1
Estonieni	1,0	0,8
Finlandezi și suedezi	3,0	2,4
Popoare ugro-fine	2,5	1,9
Nemți	1,9	1,5
Evrei	5,1	3,9
Români	1,1	0,8
Armeni	1,2	0,9
Careli, georgieni, imeretini, mingreli etc.	1,4	1,1
Munteni caucazieni	1,1	0,8
Tătari	3,7	2,9
Kirghizi	4,1	3,2
Alte triburi turco-tătare	6,0	4,9
Diverși (popoare neruse)	1,5	1,2
Total	128,8	100,0

Așadar, etnicii ruși se aflau într-o relativă minoritate raportați la totalul populației Imperiului Rus, constituind doar 43,2% din aceasta; doar alături de ucrainenii, numărul populației numite oficial „ruși” constituia 60,6% din total. În regiunea Caucazului, din cele 12 milioane de locuitori, rușii dețineau 34%, iar în Transcaucazia – doar 4% din total, marea masă a populației fiind compusă din georgieni, tătari, armeni și alte popoare. Siberia putea fi considerată un fel de colonie a Rusiei, în care rușii emigrați, pe parcursul timpului, se dezvoltaseră într-o manieră autonomă, manifestând trăsături diferite de cele ale rușilor din Rusia Europeană. Conform opiniei lui M. Inorodetz, din punctul de vedere al structurii etnice a populației Imperiului Rus, era surprinzător faptul că „naționalitatea rusă nu numai nu era în stare să asimileze popoarele occidentale mai superioare, ci nu putea rusifica nici măcar popoarele nomade, suportând, dimpotrivă, influența mai puternică a acestora”⁸.

Sub aspect religios, ortodoxia rusă se confrunta cu presiunea și concurența confesiunilor protestantă, catolică, mozaică, musulmană, dar și a religiei ucrainenilor,

⁸ *Ibidem*, p. 7.

care nu putea fi asimilată bisericii greco-ortodoxe. Practic, toate popoarele alogene din cadrul Imperiului Rus manifestau o rezistență activă sau pasivă în fața ortodoxiei ruse, impusă prin persecuții de natură religioasă și cu forța brută a aparatului administrativ-birocratic⁹.

Din punct de vedere juridic, Rusia țaristă nu reușise nici măcar la începutul secolului XX să-și impună pretutindeni o legislație unitară. Popoarele alogene din cadrul Imperiului continuau să trăiască în situații juridice diferite, dat fiind că nu se reușise încă aplicarea în toate regiunile a codului civil rusesc. Guvernele Rusiei imperiale nu aboliseră o seamă de jurisdicții particulare, acestea continuând să subziste de-a lungul întregii frontiere occidentale – în Finlanda, în provinciile baltice, în Polonia, Lituania, în guberniile Cernigov și Poltava ale Ucrainei, precum și în Basarabia. Astfel, în Finlanda, baza dreptului local rămânea Codul suedez din 1734; Estonia, Livonia și Curlanda se conduceau în continuare după dreptul provincial baltic, iar dreptul polonez era, de fapt, Codul Civil al lui Napoleon¹⁰.

Toate acele discrepanțe de natură demografică, teritorială, etnică, religioasă și juridică aveau un impact direct asupra situației economice a Rusiei. Este adevărat că, în anii premergători Primului Război Mondial, Rusia făcuse pași importanți pe calea modernizării și progresului economic, evidențiindu-se mai ales reformele de după războiul ruso-japonez ale contelui Serghei Witte: industrializare, construirea căii ferate transsiberiene, a uzinelor Putilov din Sankt-Petersburg etc.¹¹. În primul rând reformele economice sugerau și transformări sociale. Dezvoltarea rețelei de căi ferate, în special după 1892, corespundea extinderii zonelor de industrializare, conturând perspectiva punerii în valoare a Siberiei și Extremului Orient. Statul deținea 2/3 din cei circa 60.000 km de cale ferată din Rusia, încurajând în continuare industria metalurgică să furnizeze material rulant. Industria, marea obsesie a cercurilor guvernante, parcurgea etapa unei veritabile revoluții, producția acesteia dublându-se în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea, propulsând Imperiul țarist pe locul patru între marile puteri economice ale lumii¹².

Totodată, deja primii ani ai secolului XX au pus în evidență o serie de condiții nefavorabile în care decurgea evoluția Rusiei, începând cu aflulul masiv de capital străin la care a recurs ministrul finanțelor, S. Witte, între 1892 și 1903, chiar dacă a considerat acea măsură drept una tranzitorie, comportând pericolul afectării independenței economice a Rusiei. Agricultură devenise și ea o importantă sursă de venit, în pofida recoltelor slabe din anii 1880, inclusiv în condițiile crizei mondiale din 1891-1893. Progresele erau spectaculoase, iar exporturile agricole – de cereale, în special – asigurau comerțului exterior rusesc o dezvoltare continuă și o balanță excedentară.

Însă revoluția economică a avut și repercusiuni sociale considerabile. Acestea s-au manifestat, întâi, prin creșterea demografică și schimbarea repartizării teritoriale a populației. În 1900, populația Imperiului Rus, a cărei rată de natalitate

⁹ *Ibidem*, p. 8.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 9-10.

¹¹ H. Carrère d'Encausse, *Le malheur russe. Essai sur la meurtre politique*, Paris, Fayard, 1991, pp. 345-346.

¹² *Ibidem*, p. 345.

era foarte ridicată – de 45% – ajunsese la 130 milioane de locuitori. Numărul orașelor creștea: 20 dintre ele aveau peste 100.000 de locuitori, 13% din totalul populației participând la procesul de urbanizare¹³. În domeniul agriculturii, abolirea șerbiei la 19 februarie 1861 de către țarul Alexandru al II-lea a aplanat, pentru un timp, jacqueria – 86 de răscoale țărănești în 1858, 90 în 1859, 108 în 1860 – fără să fi soluționat, cu toate acestea, numeroasele probleme sociale din sfera rurală. Astfel, între 1861 și 1881, numărul muncitorilor industriali s-a dublat, ajungând la peste 600.000. Aceștia lucrau în condiții mizere timp de 12-15 ore pe zi¹⁴.

În acest fel, procesul de industrializare în ritmuri forțate a Rusiei nu a făcut decât să accentueze o cristalizare socială în jurul a doi poli: clasa înstărită, reprezentând 2-5% din total, și restul populației, care își ducea o viață mizeră în celebra „izba” și în cartierele muncitorești din Moscova sau Sankt-Petersburg. Între cele două extreme sociale nu exista niciun fel de grupuri intermediare, care în Occident formau mica burghezie¹⁵.

Pentru judecarea corectă a raportului dintre ambițiile imperiale nemăsurate ale Rusiei țariste în Primul Război Mondial și potențialul ei real, cele mai relevante sunt datele privind venitul național, populația și venitul pe cap de locuitor ale marilor puteri în anul declanșării conflației mondiale.

Tabelul 2. *Potențialul economic al marilor puteri în 1914*

Denumirea țării	Venitul național (mlrd. \$)	Populația (mln. locuitori)	Venitul pe cap de locuitor (\$)
SUA	37	98	377
Marea Britanie	11	45	244
Germania	12	65	184
Franța	6	39	153
Rusia	7	171	41
Austro-Ungaria	3	52	57

Din punct de vedere politic, după ce fusese nevoit să accepte o Constituție în timpul Revoluției din 1905 (Manifestul din 17 octombrie 1905), țarul Nicolae al II-lea a revenit la autocrație, decepționând astfel burghezia urbană. Simțul datoriei îl îndemna pe Nicolae al II-lea să mențină autocrația, pe care o considera singura cale adecvată pentru țara sa. În consecință, criza politică s-a accentuat, căpătând un caracter extrem de acut la sfârșitul anului 1916. Ignorând realitățile, țarul a preluat comanda armatei, aflându-se în permanență la cartierul general din Moghilev, făcând, cu toate acestea, numai gafe în strategia războiului. În lipsa lui, la Curte, la Petrograd, domina clica împărătesei, o prințesă de origine germană

¹³ *Ibidem*, p. 346.

¹⁴ J. Cazalbou, *Du moujik au spoutnik. Essai sur l'évolution de l'U.R.S.S.*, Paris, Editions Sociales, 1964, p. 28.

¹⁵ *Ibidem*, p. 29.

care disprețuia poporul rus și care favoriza influența tot mai mare a mediilor germanofile. Opinia publică era indignată inclusiv de dictatura exercitată asupra Curții de către favoritul Rasputin – un vindecător aventurier, care profita din plin de influența pe care o avea asupra familiei imperiale și care, de altfel, va fi asasinat de apropiații țarului în decembrie 1916. În acest sens, M. Rodzianko, președintele Dumei, l-a avertizat pe țar că sunt iminente „manifestări foarte grave ale tensiunilor“ și „nu a rămas niciun om cinstit în anturajul vostru; toți oamenii cumsecade au fost demiși sau au plecat singuri“¹⁶.

Marea majoritate a populației nu avea experiența unei vieți politice autentice democratice și, în aceste condiții, țarismul reprezenta singurul liant posibil al unității naționale a Rusiei și chiar stâlpul ei de rezistență. Or, neșansa Imperiului Rus a fost de a avea pe tron o persoană lipsită de oricare din calitățile cerute unui autocrat veritabil¹⁷. Cu referire la acest aspect al problemei, Hélène Carrère d'Encausse menționa: „Câți oameni mediocri nu s-au succedat la putere în perioada aflată imediat înaintea revoluției! Iată o primă neșansă. O a doua consta nu într-un suveran contestabil, ci în discrepanța enormă care îl despărțea pe Nicolae de imperativele perioadei în care s-a aflat la tron. Nepotrivirea dintre om și timpul său nu este o trăsătură originală, dimpotrivă, este destul de frapantă, pentru ca să insistăm asupra ei. De altfel, ea ține mai puțin de individul ca atare, cât de lungă evoluție a funcției monarhice, al cărei moștenitor nefericit este“¹⁸.

Atrasă în vâltoarea Primului Război Mondial, Rusia țaristă, o țară înapoiată economic, cu o industrie insuficient dezvoltată pentru a face față cerințelor unui război modern, a ajuns, la sfârșitul anului 1916, în pragul ruinării totale a economiei și al descompunerii regimului țarist. Din punct de vedere militar, prost echipați, prost comandați, adesea înfometate, soldații ruși au fost aruncați fără menajamente în ofensive disperate, care au nimicit un număr mare de oameni (3 milioane de morți la începutul anului 1917). În consecință, moralul trupelor tindea să scadă în mod îngrijorător¹⁹. Oamenii dezertau cu sutele de mii, trecând de partea dușmanului sau automutilându-se pentru a nu se mai întoarce pe front. Mulți voiau pace cu orice preț, pentru a pune capăt suferințelor²⁰.

La 1/15 martie 1917, doi delegați ai Dumei au sosit la cartierul general, cerându-i țarului Nicolae al II-lea să abdice. Cu câteva zile înainte, președintele Dumei, M. Rodzianko, adresase țarului două telegrame consecutive, cerându-i să numească un nou prim-ministru și un nou cabinet de miniștri²¹. Inițial, țarul era dominat de ideea de a rezista, însă apropiații săi l-au sfătuit să abdice pentru a restabili unitatea națională. A abdicat în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail, care, însă, a refuzat să primească tronul de la el, invocând că l-ar accepta

¹⁶ M. Lynch, *Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*, București, ALL, 2000, p. 82.

¹⁷ R. Pipes, *Scurtă istorie a revoluției ruse*, București, Humanitas, 1998, p. 24.

¹⁸ H. Carrère d'Encausse, *Le malheur russe. Essai sur la meurtre politique*, Paris, Fayard, 1991, p. 182.

¹⁹ M. Ferro, *Les Russes. L'esprit d'un peuple*, Paris, Éditions Tallandier, 2017, pp. 50-51.

²⁰ S. Bernstein, P. Milza, *Istoria Europei*, vol. 5: *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Iași, Institutul European, 1998, p. 14.

²¹ M. Markovitch, *La révolution russe vue par une française*, ediție stabilită, prefăcută și adnotată de O. Cariguel, *La Revue des Deux Mondes*, Paris, Éditions Pocket, 2017, p. 31.

dacă ar fi fost desemnat de Adunarea Constituantă²². În consecință, la 3/17 martie 1917 a luat sfârșit perioada de domnie a dinastiei Romanov (1613-1917), odată cu prăbușirea Imperiului, iar Rusia a fost transformată în republică.

BIBLIOGRAFIE (SELECTIVĂ)

- Berstein, S., P. Milza, *Istoria Europei*, vol. 5: *Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre)*, Iași, Institutul European, 1998.
- Carrère d'Encausse, H., *Le malheur russe. Essai sur la meurtre politique*, Paris, Fayard, 1991.
- Cazalbou, J., *Du moujik au spoutnik. Essai sur l'évolution de l'U.R.S.S.*, Paris, Editions Sociales, 1964.
- Enciclopedia Universală Britannica*, vol. 13, București, Editura Litera, 2010.
- Энциклопедический словарь*, vol. XXVII, Sankt-Petersburg, Типография Акц. Общ. «Изд. дело, бывш. Брокгауз-Ефрон», 1899.
- Ferro, M., *Les Russes. L'esprit d'un peuple*, Paris, Éditions Tallandier, 2017.
- Hoschilles, M. *Le mirage du soviétisme*, prefață de A. Merrheim, Paris, Payot & Cie, 1921.
- Inorodetz, M., *La Russie et les peuples allogènes. Avec une carte ethnographique de la Russie*, ediția a doua, completată, revăzută și corectată, Berna, Ferd. Wyss Éditeur, 1918.
- Inorodetz, M., *Pourquoi la babylone russe s'est décomposée*, Paris, Imprimerie des arts & sports, 1920.
- Lynch, M., *Reacțiune și revoluție: Rusia 1881-1924*, București, ALL, 2000.
- Pipes, R., *Scurtă istorie a revoluției ruse*, București, Humanitas, 1998.
- Тройницкий, Н. А., (coord.), *Первая Всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.*, vol. I, *Общий свод по Империи результатов разработки данных Первой Всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года*, Sankt-Petersburg, ЦСК МВД, 1905.

²² R. Pipes, *op. cit.*, pp. 93-94.